

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

29.

TORNYOSPÁLCA

Mintha kiesett volna a szabályozás utáni Tisza kegyeiből. Négy kilométernyire eltávolodtak egymástól. Pedig úgy a 14. századtól együtt éltek. Az egyutcás falu kertlábai belelőgtak a vízbe. Templomos település lehetett mindig, talán a neve is onnét, hogy messzire látszó tornya, pálcája a síkság fölé emelkedett.

A lentebb való kubikos népek, a szentesiek szóhasználatában máig élnek játékos kifejezések a mondottak rokonításához.

A torony nekik a falu nyele. A kéttornyú templom kétszövű, amelyben dupla-lövetű Miatyánkot susognak, mondják a reformátusok a katolikusokat csipkedve.

Amikor belüktetek a nagyutcába, már szürkül. Nem vaktában jövök. Korábban már leveleztem egy pálcái faluforrással. A miskolci levéltárban elhelyezett dolgozata révén ismertem meg nevét, kerestem vele a kapcsolatot. Honismeretis, szakkörös tanítónak vallotta magát válaszaiban.

Az első, közelembbe kerülő atyafitól felőle kérdezősködöm, aki meg sem áll, mentében bök maga mögé:

— Épp a kultúrházban találja, a ravatalon!

A művelődési ház előcsarnokából kriptai fények óvakodnak ki a fekete drapériával prémezett ajtón. A koporsófödél, ahogy nálunk is szokás, ott áll lábra állítva, pontos névvel, életkorral megcímezve, talán, hogy valaki más bele ne költözzön. Engem már nem tudott megvárni. Igaz, késtem pár napot.

Meleg hangú válaszaiban azt írta, bármikor jövök, szívesen lát, tudtomra adja, mit ő tud a faluról. S ez lett a vége! Haragra nincs okom. Megesik ez mindenkivel, még a legjobb emberrel is. Meghal. Aztán nincs is tovább. Firtathatom faluja múltját, jelenét, jövőjét, egy kukkot nem szól hozzám.

A villanyvilágításos előtérben hatan állják körül a ravatalt. Nem a család. A gyászolók a fejüket is másképp tartják. A tantestület sorosait vélem az őrségben. A tömött bajszerű férfi az igazgató lehet, a mellette álló két nőszemély kiérdemesült kartársnő. Azután még egy férfi, inkább hivatalsegéd, mint tanár. Mellette két szelíd arcú asszonyi nép. Leejtett karok, szánó arcok. A két utóbbi látására megnyílnak a halál hangulatának bádogosító merevségéből. Koporsósínnas koromban öt évet szolgáltam az élők és holtak között. Nem tudtam megszokni. A közelséget. Nem tudtam elfásulni. Ha szólt a harang, csendítettek a halottnak, a hajam az égnek állt. Idegen falu kutyájaként inaskodtam. A lakosok nagy részét nem ismertem. Nem is félttem. Annyi bölcsességet hoztam otthonról, hogy a halott ember a legjobb ember. Nem üt, nem vág, nem harap. Mégis. Próbálgattam én magam oda-keményíteni az élethez, halálhoz, hogy mások bánatának a szele meg ne suhintson.

A legtöbb temetésen fölsírt valaki. Fölpanaszolt erényeket, hiányokat, s ha dübörgött a göröngy a koporsófödélén, segítettem szomorkodni én is. Szégyelltem kegyetlenül. Nagy legények voltunk, ördögökkel versengő gonosz inasok. S ilyenkor micisapkával lopva törölgettem a szemem.

A most rám feszülő szomorúság bádogmerevsége alól az óvónő és a mellette álló dajka szelíd vonásai oldanak bele emlékeimbe.

Legalább ötven évvel czielőtt vetették belém mivoltuk virágmagvait, s most érzem, földindázódik bennem. Örömmel gondolok rájuk, menekülők szép emlékeikhez.

Baráth Viktorka. Az első nő, aki hozzám hajolt. Anyám? Anyám, az anyám. Nem nő, hanem az állandóság. Mindig volt és lesz!

Viktorka dajkám volt, ahogy minden óvodásnak van dajkája. Az anyém a legkülönb, ahogy mindenkié az.

Derús kék szeme körül mosolyredők. A redők között vidám szelídség, szeretet. Honnét vette, mi fűtötte, nem kerestük okát, ahogy a nap melegét nem keresi az óvódás, csak érzi, neki veti hátát. Ott ügyelte minden lépésünket az udvaron, a termekben. Ő gombolta aggodalmas kézzel nadrágunkat, ha nagy bizodalmasan megsúgtuk neki „bánatunkat”. Háncsból való fonásokat tanított velünk. Jobb kéz jobbra sodor, bal kéz balra sodor, a két szál egymásra szaladva erős lovazó zsinórt, karikaugrósnak való kiskötelet adott.

Tavasszal, ahogy megmégzásodtak a gesztenyefák, szép, sima, új hajtásaiból csodálatos tolattyús sípok teremődtek a keze nyomán. Ilyenkor ült egy kis sámlyn, mi körülfogtuk, mint kiscsirkék az itatócserepet. Hajlékony ujjai között a szerszám engedelmesen szelte a sípnak való venyige hosszát, aztán a fűvókát metszette, aztán késnyéllel fölpuhította a vessződarab kergét, addig veregetve, hogy az megfordult a fás részen. Aztán megszólalt a síp. Ahogy a dugattyút tologattuk, hol magas hangon, hol mélyen visongott. Minden óvódás szájában kesernyés vadgesztenyeízü síp sikongott. Teli volt velünk a kék ég alja a falu határáig. Amikor cirokszárból építettük a lovat, a csikót, nyerítésünkkel szűkött teli a tájék. Viktorka nem sokat beszélt. Varázsolta előttünk a játékokat, s mi megkívántuk tőle. Agyagból fészken ülő tyúkot formáltunk. Telikotkodáltuk a világot örömünkben. Aztán kutyát, kisborjút sikerítettünk, talán azért, hogy hangjukat szétkiálthassuk a falunak.

Kitől tanulhatta, nem tudnám megmondani. A teljes hat elemijén kívül egyéb iskolája nem volt.

A falusi kupaktanács bölcsessége kormányozta dajkának az óvodába. Púpos volt. Kaszára, kapára, határi munkára alkalmatlan. De hát kenyérrel élő ember. Haljon éhen? Milyen örökelemezeti dajka serkent föl belőle! Mi nem láttuk testi nyomorúságát. Jósága, magával hurcolt melegsége eltakarta előlünk.

Most tudom, hogy türelmét, eredendő emberségét őseitől örökölhette, hiszen azt ma sem a diplomákkal osztogatják.

Hanem a legények nagyon is beleütközhettek testi fogyatkozásába. Soha nem ment férjhez. Pedig népes, szálegyenes családból sarjadzott. Dologbíró, jókedvű fészekaljából került az élet innenső partjaira. Valami útközben törhette el a gerincét. Hanem a természet minden emberi mozgató rugót beleépített. Tiszta, szerető, jó feleség, anya tudott volna lenni, mint a testvérei. Milyen türelemmel, derűvel viselte sorsát! Ebbéli vágyait fukarság nélkül pazarolta ránk. Hiszem, ezer egykori óvodástársammal hurcolom képét, keze melegét. Kéksziর্মű szeme villanása most nyiladozik bennem, a tornyospálcai tanító ravatala előtt.

Horváth Ilonka óvónőm képe is előhívódik a szorongás ezüsthalogénjében.

Ahogy visszarévedek egykori csoportképeinkre, ülve is kimagaslik fehér ruhájában verébszürke egyvelegünkből. Világszépségű, derék, nagy darab nő. Talán a hegedűje is méreteihez készült. Bizonyosan öt- vagy hatnegyedes lehetett.

Amikor éneket tanított, felállt a terem közepén, s míg kísérté dalainkat, vonója számtalanszor beleütközött a mestergerendába. Alig vette észre. A gyanta fehér pora füstölve gomolygott ki a feszes lófarokból, a hangszer melle lisztes volt szinte, s mi úgy láttuk nekilekesezve az éneknek, hogy lángra lobbannak hegedűjén a húrok. Ettől nekigyulladtunk az éneklésnek:

*Esik eső juj, juj, juj,
Hozzá még a szél is fúj,*

*Ha esik is, mindhiába,
El kell menni óvodába...*

Ma efféle tandalokat nem eresztenek az óvodások szájára. Hanem az akkori pedagógiai célzatosság énekelte velünk:

*Kihajtom a libuskáim a mezőre,
Tarkalepkés, vadvirágos legelőre.
Egy meg kettő, három, négy, öt,
Három, négy, öt, csak előre!*

Mármint a libáknak előre.

Tudom is én, hogy milyen gyökeret vert bennünk a tandal? Hanem a benne levő biztatás hozzáadódott ismereteinkhez. A gyerek azzal foglalkozik, amivel a felnőttek. Uralni akarja azt a kicsi világot, ami körülfogja. Kormányozni kisdud libacsapatunkat. Kihajtani, ahogy idősebb gyerekcimborák hajtották. Hajtották? Jobb libapásztorok után úgy mentek, mintha zsinóron vezette volna őket.

Jaj, nekünk is volt három libánk, két tojó, meg egy gúnár.

A tandalocska felerősíthette bennem a vágyat, hogy rám bízódjanak a nagy fehértollasok.

Mondtam is anyámnak, hohó, már zsendül a fű, teli bögyekkel járnak haza a jószágok. Az volt a libapásztori dicsőség, ha olyan jóllakottan totyogtak haza, hogy alig tudtak lépni tőle. Vágyódtam rettentően egy kis libalegeltető dicséretre. Biztattam anyámat, nem kell azokat mindig a zsákból étetni. Ott a legelő, itt vagyok én.

Csak egy kisustor kellene, aztán a többit majd rendezem én!

Féltem pedig a gúnártól, mert az gonoszabb jószág, mint a hamis kutya. Tojópárjainak oktalan védelmében sziszegő sárkánnyá válik, idegen emberekre támad. Gyerekre, ha megszalad előle. A gúnár utána, még repül is, ha lábbal nem győzi. Csípi, tépi, ahol éri. Szárnyával veri, aztán visszaballag övéi közé, hangosan nevetnek, sokáig megbeszélve a győzelem részleteit.

A gyerek pedig hetekig hordja a libaviadal kékjét. S fél, de rettentően a gúnártól.

De hát akkor minek énekeljük, hogy kihajtom a libuskáim?

Mondtam anyámnak, hogy pásztorolni akarom én a háromlibányi csordát.

— Elver a gúnár, gyerek! Ahhoz még neked csöpörödnöd kéne!

— Rávágok a karikás ostorral, hogy csak úgy repül a tolla, aztán megszeliődül, mint a kezes kisbárány.

Anyám bölcsen tudta, hogy nem az ostor a szelídítő szerszám, hanem az ész, a tapasztalat. De azért engem bemutatott új minőségemben a libacsordának.

A gúnár nekem támadott.

— Kapd el a nyakát, pörgesd meg háromszor, ereszd el! A mesék sárkányokkal bajmólódó legénykéinek ereje kell ide!

A sziszegő libalegényt tátott szája mögött nyakonkapni, megforgatni, hogy szelídjön, tisztelje az erőt, a bátorságot.

Anyám elhúzódván a csatatérrel, biztatott:

— Kapd el a nyakát!

Elkaptam. Fordulok vele háromat. Szédülten tottyan le a földre. Azután tántorog, mint a részeg. Nem is dicsekszik társainak, mint amikor ő volt a győztes.

Aznapi még kétszer megkínáltam a gúnárt merészségemmel. Másnap tárgult előlem.

Ki hinné, milyen tanulékony a liba! Anyám bizonyosan akkor tanulta a jános-hidai gúnárokon bátorságát, amikor olyan idős lehetett, mint én, óvadás.

Jaj, a tornyospálcai ravatal végéről hová ellegelészik a kósza gondolat! Rápillantottam az itteni óvónőre, benne Horváth Ilonkát láttam.

Ha ő megjelent közöttünk, zajgó csirimpolásunkat a pusztaság érkezése elnémította. Soha nem tapsolt csöndet. Várakozással lestük. Mindig hozott valami érdekességet.

Nem a kezében. Meséket, verseket, dalokat. Szelídsége karszügyön járt a dajkáival. Hanem a szigor is benne lakott.

Egyszer mesélés közben kiszóllították a tereméből.

Távozása éhséget támasztott bennem. Odaosontam üresen árválkodó székéhez, szaglászni kezdtem az ülését. Kesernyész orgonarügyillat áradozott belőle. Nem hazudom, ma is pontosan emlékszem rá.

Az óvodások csupa utánzó majmok. Odaszaladtak, körülfogtuk az üres széket. Szaglásztuk. Horváth Ilonka visszaérve megtorpant a küszöbön.

— Ki kezdte?

Rám mutogattak. A terem sarkában egy suhintással rajzolta meg a büntetőkört. Olyan volt, mint a kulcsra zárt börtön. Nem lehetett belőle kilépni. Csak mikor kézen fogva kivezetett.

Minden porcikáját családalapításra építette az öreg természet. Sosem ment férjhez. Abban a csöppnyi faluban nem volt kihez. Akihez tanultsága révén elillett volna, ahhoz ő volt szegény, a szegényhez ő volt tanult. Pedig bizonyosan benne is zúgtak a vágyak, de erről nem tudott senki. Ránk pazarolta magát.

Eppen a gondolatnak arra az útjára térültem volna, hogy ugyan mi is lett későbbben vele. De eltérít, kikökkent egy micisapkásan, patkolt bakancsoson ravatalhoz lépő férfi, aki colostokkal centizi a koporsó hosszát, szélességét, miegyebét.

Na, mondom magamban, a szakemberhiány. Már a sírásó is kontár. Aki itt most méricskél, vagy kezdő, vagy alkalmi munkás.

A gyakorlott sírásó, ha megszólal a harang, nem a colostok után kapkod, hanem azt kérdezi, ki dobta el a kanalat, ki köszönt el az árnyékvilágtól. Ha a nevet megmondják, vele mondják a méretet.

Legalábbis nálunk ilyen volt Kiss Gyura temetőcsősz.

A falusi ranglétrán ő alatta már csak a kutyasinter tanyázott. Mégis irigyelték. Jövedelme majdnem olyan biztos volt, mint maga a halál. A község cselédje, csőszházban lakik, kaszáló, veteményes, kukorica-, krumpliföld jár neki. És pénzbeli csőszbér.

Viselte is Kiss Gyura a hivatalát olyan méltósággal, akár valami becsesebb ipart űző mester. Mert mivel is lenne az különb önála. Ő épp olyan nélkülözhetetlen a község kormányzatában, akár a bábaasszony. Csak az az első végén révészeli az emberiséget, emez meg az utolsó állomásnál. De hát így lehet ez már régóta.

Kiss Gyura ezt tudta, s így viselte életét.

Pénze mindig akadt, esténként a kocsmában oldozkodott föl az élet göcsörtjeiből. Jutott neki is. Azután megszokta. Az italt. Nem tudott meglenni nélküle.

Hanem amikor esete volt, csak hivatalának élt.

Kézhez idomított szerszámai a szakma becsüléséről tanúskodtak. Nikkelfényes ásó, lapát, kapa. A nyél egyikben sem siratta az elhalálozottat, de állt a köpűjében olyan cövekkeményen, ahogy azt az ipari szerszámtól megkívánja a nagykönyvbeli előírás.

Nem is lehetett volna a Maros, Kupa folyók szurokfelete földjében elhantolni rozoga, hitvány eszközökkel a holtakat. Egy méter mélyig olyan lila ott a föld, hogy attól feketé. Onnét aztán szökül, ahogy a kétméteres mélységben már csupa tányérnak, bögrének, korsónak való szép sárga agyag.

Ásott is Gyura ebben a szobrász keze alá való földben olyan kíváncsian, szabályos, fórsriftos, fényesre nyesett sírgödröket, hogy egészen meg lehetett kívánni. Nem beszélve a kétoldalt szépen domborodó takaróföldről. Szabályos prizmába lapátolta. Kicsi utacska kétoldalt, hogy amikor kötélre veszik a koporsót, járó legyen az eresztéshez.

Mindennek megvan a titka. Ahogy Dugonics mondja, ki minek a mestere, annak a huncutja!

Csak rendelésre dolgozott. Unalmában, mert ideje van, előre, névtelennek, sírt nem ásott. Ahogy mondjuk egy falusi bognár ellátta magát tartalék löcsökkal, hámfákkal, kocsirudakkal, zápokkal, saroglyákkal. Gyura nem nyitott ki sírgödröt ho-

zomra, hogy majd lesz ennek jó gazdája, lesz ennek lakója, csak konduljon a hang. Nem ázott neki a vakvilágnak. Babonaságból? Hogy valaki bele ne szeressen, bele ne essen, netán ő maga is iszonyodott a nyitott sírgödörtől?

Gyerekkori rosszaságok ellen ijesztgettek bennünket láncos bengával, fejetlen emberrel, kukoricabetyárral. Temetőcsőszrel soha.

Kimondatlanul talán tiszteltük is. Hogy élő létére ott mer lakni a halottak között. Éjszaka is. Talán bátorítónak issza a pálinkát?

Foga fehérét ok nélkül nem vicsořította. De ha valaki adása maradt, s úgy halt meg, annak a sírját megtaposta a temetėskor.

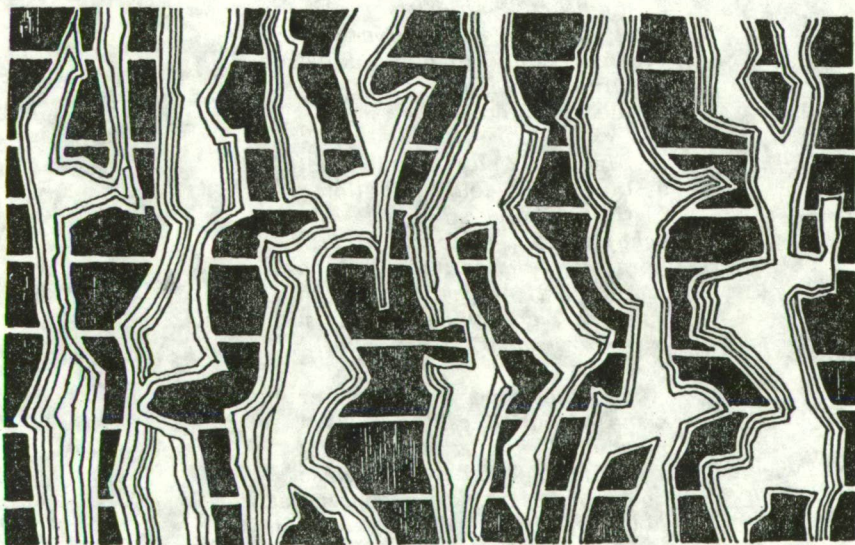
Beleállt a gödörbe, s úgy húzta fényes kapájával befelé a földet. Foga között szidta, amit vehettek fohászkodásnak is.

— Na, csak a körmöm közé adott a sorsod! Hát sajnáltad tőlem, a családomtól azt a szakajtó búzát, azt a falat szalonnát, csak etted, etted előlem! Látd, csak idejutottál!

Tiszteletlenül nem átkozta a megboldogultat, csak félhangosan mondta a hátrányait, ahogy bizonyosan életében is. Megmondott mindenkinek mindent a szemébe, mint lóci ember az ökrének. Némely gyászoló család ilyenkor ocsúdott föl a sírparton, amikor Gyura taposta hozzátartozójukat, a foga közül zsolozsmázott, hogy itt adósságok maradhattak a temetőcsősz rovására, mert az most nagyon járja. Annyira járja, hogy már majdnem táncol. S a szomorú család, talán a torhoz sem ül le addig, amíg Gyurának az elmaradást ki nem adják. Néha a tartozás többszörösét. Két-három évi adósság fejében fél szekéderék búzát, három kenyeret, oldal szalonnát. Talán a halott békéjéért is. Meg hogy haza ne járjon, ne kopogtasson.

Egyszer, zsíros halotti torból jöhetett, párbérszedéssel házalhatott, ahol ilyenkor kínálgatni szokták, azt már nem tudom, de megtörtént, ami ritkán szokott, hogy délelőtti részegségében bebotorkált az iskolaudvarba. Épp nagy nyüzsgésben szaladoztunk, mint eső előtt a hangyaboly, ő meg egy akácfába kapaszkodva üveges szemmel bámult bennőnk. Hangosan sóhajtozott:

— Teremtő jó istenem, de sok sírt meg kell még énnékem ásni, mire ezeket is eltemetem!

SZENTI ERNŐ GRAFIKÁJA